

TANÁRI ÚTMUTATÓ

a Detekto e-learning első fejezetéhez

MI EZ A TANANYAG?

Jelen tananyag a **Detekto** nevű, médiaműveltség fejlesztését célzó, 13-18 év közötti fiataloknak szóló e-learning sorozat első része. Az önálló, online tanulást lehetővé tevő tananyagcsomagot az **Idea Alapítvány** a **HDMO** (Magyar Digitális Média Obszervatórium) együttműködés keretében készítette.

FEJLESZTÉSI CÉLOK

A tananyag sorozat célja a diákok felkészítése arra, hogy önállóan is képesek legyenek felismerni, milyen jellemző kommunikációs szituációkban, tartalmakkal kapcsolatban van szükség fokozott figyelemre, kritikai tudatosságra és az információ ellenőrzésére.

Az egyes tananyagok témája:

- ① **Manipulatív technikák közlői oldalról** [jelen tananyag].
- ② **A minőségi tartalom jegyei** (tervezett publikálása: 2024. március 31.).
- ③ **A kritikai gondolkodás fejlesztése** (tervezett publikálása: 2024. augusztus 30.).
- ④ **A tényellenőrzés eszköztára** (tervezett publikálása: 2025. február 28.).

A tananyagcsomag feladataiban a diákok olyan tartalmakon keresztül gyakorolhatják az információk felismerését és ellenőrzését, amelyek az általuk használt platformokon eléjük kerülő tartalmakhoz hasonlóak.

KAPCSOLÓDÁS A NATHOZ

A játék tartalma, fejlesztési területei és céljai több ponton is kapcsolhatók az iskolai oktatáshoz. A **kulcskompetenciák** közül említhető:

Az egyes tananyagok témája:

- **A tanulás kompetenciái** (figyelem, önálló tanulás, önértékelés).
- **A kommunikációs kompetenciák** (érzések, gondolatok, vélemény kifejezése, szövegértés készségei).
- **A digitális kompetencia** (alapvető számítógépes alkalmazások használata a formális és informális tanulási tevékenységek során; az elektronikus kommunikációban rejlő veszélyek, a valós és a virtuális kapcsolatok közötti különbségek felismerése; óvatosság a világhálóról származó tartalmakkal kapcsolatban, információkezelési- és feldolgozási készségek, a megszerzett információ hitelességének vizsgálata, kreatív feladatmegoldás).

Magyar nyelv és irodalom, 7-8. évfolyam:

Tömegkommunikáció, Szövegértés és szövegalkotás a gyakorlatban.

Állampolgári ismeretek, 8. évfolyam:

A fogyasztóvédelem alapjai (tudatos fogyasztói magatartás; a körültekintő vásárlást megalapozó tájékozottság fontosságának tudatosítása).

Etika, 7-8. évfolyam:

Éntudat, önismeret; A társas együttélés kulturális gyökerei; Nemzet – helyem a társadalomban.

Vizuális kultúra, 7-8. évfolyam:

Médiumok sajátosságai – Médiumok jellemző kifejezőeszközei; Vizuális információ és befolyásolás – Kép és szöveg üzenete.

Digitális kultúra, 7-8. évfolyam:

Online kommunikáció; Az információs társadalom, e-Világ; A digitális eszközök használata.

Magyar nyelv és irodalom, 9 - 12. évfolyam:

Témakör: Kommunikáció, digitális kommunikáció (a virtuális valóság veszélyei, az internet mint hiteles adatforrás).

Vizuális kultúra, 9-10. évfolyam

Témakörök: A vizuális közlés hatásmechanizmusa – Vizuális információfeldolgozás, Digitális képképzés, közösségi média – Digitális tartalom-előállítás, személyesség.

Mozgókép-kultúra és médiaismeret, 11-12. évfolyam:

Témakörök: Tudatos médiahasználat az egyén és a társadalom szempontjából; A média társadalmi szerepe.

Digitális kultúra, 9-11. évfolyam:

Témakörök: Információs társadalom, e-Világ, Online kommunikáció.

MÓDSZERTAN

A tananyag a **felfedeztető pedagógia** alapjait használja: a tudás megszerzése aktív tanulói tevékenységet feltételez, és támaszkodik a gyerek meglévő ismereteire. Az előzetes tudás használata vezet a tanulás folyamatához, a meglévő tudás újrastrukturálásával, mélyítésével, fogalmak és koncepciók megnevezésével, tudatossá tételével.

A konstruktivista tanulás másik fontos eleme, hogy - miután a tudás a tanuló elméjében áll elő - nem objektív, nem igaz/hamis dichotómiában vizsgálható. Ez azt jelenti, hogy **a tudás érvényességét is személyre szabottan kell megítélni.** Ezt támogatjuk azzal, hogy nem kizárólag definíciókat és egyértelmű állításokat adunk át (természetesen a tananyag ilyen típusú ismereteket is tartalmaz, például bemutatja az álhírek típusait, vagy épp a minőségi újságírás jegyeit), hanem támogatjuk a tanulót abban, hogy saját maga teremtsen meg tudását.

Az értékelés ezért formatív jellegű, vagyis nem a pontos definíciók számonkéréséről, hanem a fejlesztő, segítő visszajelzés nyújtásáról van szó. Mindennek célja pedig az, hogy a tanfolyam során megszerzett tudás és készségek beépüljenek a diákok médiahasználati gyakorlataiba.

Az e-learning tananyagban egy-egy új témát egymásra épülő feladatrendszer keretében tárgyalunk.

1. LÉPÉS: a meglévő ismeretek felidézése: előzetes tudást nem igénylő, akár józan ésszel is megtippelhető feladatok, amelyek előkészítik az új ismereteket. A felhasználó többnyire a helyes válasz eltalálása után léphet tovább. Az új ismeretanyag felépítése a részletes, alapos visszajelzéseken keresztül kezdődik el.

2. LÉPÉS: új ismeretek rendszerezése, mélyítés: ebben a feladattípusban már szükség van az előző feladatok során megszerzett ismeretekre. A részletes visszajelzés a mélyebb megértést támogatja.

3. LÉPÉS: a tanultak összefoglalása, szintetizálás - például egy párosító gyakorlaton keresztül.

Ezzel a struktúrával, és azzal, hogy “nem elégszünk meg” azzal, hogy a rossz választ kijavítjuk, hanem eljuttatjuk a tanulót a helyes válaszokig, **gondolkodási struktúrákat** is átadunk. Egyúttal arra hívjuk a tanulókat, hogy ismerjék fel saját logikai-gondolkodási hiányosságait és a bennük élő kognitív torzításokat.

A tananyag az **önálló tanulást** támogatja. Elképzelésünk szerint a tanuló tananyagunkat egyéni munkában, önállóan dolgozza fel - például házi feladatként vagy szorgalmiként. A tananyag korosztályos fiatalok körében elvégzett tesztelése során a diákok azt nyilatkozták: bár maguktól is szívesen megcsinálnának hasonló feladatokat, kisötös ellenében motivációjuk még erősebb lenne.

Osztálytermi körülmények között is lehetőség van a tananyag feldolgozására. Tanári kézikönyvünk - többek között irányított feldolgozást segítő kérdésekkel és kiegészítő feladatokkal - ehhez is támogatást nyújt (lásd az *Osztálytermi feldolgozáshoz* című részt).

ISMERETEK, KÉSZSÉGEK, ATTITÚDÖK

A tananyag 1. témaköre (Manipulatív technikák közlői oldalról) a következő ismereteket, készségeket és attitűdöket tárgyalja, fejleszti:

Ismeretek

1

Mik azok az “álhírek”?

az álhír fogalma, álhírtípusok

Az álhír “gyűjtőfogalomként” történő definiálása segít abban, hogy a tanulók is felismerjék, mennyi különböző típusú tartalmat sorolunk be a köznyelvben álhír címkével illetett tartalmak közé. A tananyag az álhírtípusok széles köréből két szempont alapján emel ki tartalomtípusokat:

→ az álhírek csoportosítása szándékok szerint: a **dezinformáció** és a **félretájékoztatás** megkülönböztetésének célja a szándék jelentőségének hangsúlyozása, és szándék felismerésének segítése.

→ három, jellemzően álhírként emlegetett tartalomtípus részletesebb bemutatása: kattintásvadász címadás:

- **a kattintásvadász címadás** jellemzőinek bemutatása -nézőpontváltással,
- **áltudományos tartalmak:** a feladatok az áltudományos tartalmak egyik fő jellemzőjére fókuszálnak (a jól hangzó, de alapvetően félreértelmezett összefüggésekre), valamint az ilyen cikkek formai jellemzőit mutatják be.
- **összeesküvés-elméletek:** a bemutatás az árnyalt, nem fekete-fehér gondolkodásra helyezi a hangsúlyt, emellett az információ típus jellemző formai és tartalmi jegyeit is bemutatja.

2

Miért vagyunk fogékonyak az álhírekre?

(gondolkodási hibák, kognitív torzítások)

Az emberi gondolkodás sajátosságainak, az ebből fakadó gondolkodási hibáknak a felismerése támogatja az önismeretet, a tudatosságot, valamint fejleszti a kritikai gondolkodást. A tananyag a Daniel Kahnemann közgazdász-pszichológustól származó gyors és lassú gondolkodás fogalmát mutatja be. Emellett rávilágít arra is, hogy gondolkodásunk a meglévő tudásunk megerősítése és a bizonytalanságok elkerülése felé hajt bennünket.

→ **gyors és lassú gondolkodás:** a kétfajta - egymás mellett működő, egymást kiegészítő - gondolkodásmódot saját élményű példákon keresztül mutatja be a tananyag.

→ **a bizonytalanság és az információhiány** mint az álhírek forrásai: az ember természeténél fogva nem szereti a félelmet és szorongást kiváltó helyzeteket. Ilyen szituációkban még a kitalált magyarázatok is megnyugvást adhatnak. A bizonytalanság szülte álhírek egy része azonban káros, és minden kitalált bejegyzés rombolja a hitet az online tartalmak valódiságában.

→ **megerősítési torzítás:** a cél azon gondolkodásmód fejlesztése, hogy a meglévő ismereteink megerősítése helyett a cáfolatok keresésére fókuszáljunk.

→ **kognitív torzítások:** a kognitív torzítások végtelen listájából néhány olyat válogattunk, amellyel ez a korosztály is találkozhat (például a harmadikszemély-hatás, az elérhetőségi heurisztika vagy az apofénia).

3

Hogyan készülnek és terjednek a kamu képek és videók?

(digitálisan hamisított és kontextusból kiragadott képek és videók)

Ez a gyakorlatias fejezet egyrészt egy olyan technikai eszközkészletet mutat be, amely segíthet a digitálisan manipulált képek és videók felismerésében, másrészt a motiváció felismerésének fontosságára is rámutat. A fejezetben tárgyalt manipulációs módszerek:

→ **manipulálás képszerkesztéssel** (“Photoshop”): bemutatja a digitális képmanipuláció legfontosabb jeleit, és rámutat a “józan ész” fontosságára.

→ **mesterséges intelligencián alapuló képgenerátorok** (DALL-E, Midjourney): bemutatja az így készült tartalmak fő jellemzőit, és felhívja a figyelmet a motiváció szerepére (az MI képgenerátor-technológia által generált képeket egyaránt lehet játékos, kreatív, művészi célokra, illetve megtevesztésre, dezinformációra használni).

→ **deepfake** (mélytanuláson alapuló) videók: bemutatja a gyanús formai és tartalmi jeleket (például nem természetes hang, szájmozgás).

→ **kontextusukból kiemelt videók** (a kép / videó valódi, de nem azt ábrázolja, amit a hozzá kapcsolt szöveg állít). A tananyagban szereplő példák bemutatnak négy jellemző forgatókönyvet: 1) a kép és a kontextus is valós; 2) mindkettő hamis; 3) a kép valós, de a kontextus hamis; 4) a kontextus valós, de a kép hamis. A képmanipulációval kapcsolatban fontos tudatosítani, hogy ne csak a kép valódiságát nézzük, hanem azt is, mit próbálnak alátámasztani vele. Itt is kitérünk az ártalmas - nem ártalmas tartalmak közötti különbségre.

Készségek:

- a meglévő ismeretek előhívása,
- “józan ész” használata új információ megítéléséhez,
- szövegértés, szövegértelmezés,
- képi információ értelmezése,
- logikai készségek,
- nézőpontváltás,
- elemző készség fejlesztése kép és szöveg viszonyának vizsgálatán keresztül.

Attitűd:

- vizsgálódás, a jelenségek megértésének igénye,
- kíváncsiság, tudásvágy,
- az egészséges kételkedés kialakítása a kritikai gondolkodás fejlesztése érdekében,
- önálló gondolkodás [nehéz kérdéseken is],
- önreflexió,
- hibázás felismerése,
- megküzdés a saját gondolkodási hibákkal,
- a felhasználói felelősség tudatosítása, egyben viselkedési minták mutatása a hiba felismerését követően,
- etikai szempontok figyelembe vétele a platformokon zajló kommunikációban.

OSZTÁLYTERMI FELDOLGOZÁSHOZ

A tananyag osztálytermi feldolgozásához fejezetenként a következőket javasoljuk (természetesen ettől eltérő módon is megvalósítható):

1. FEJEZET

Mik azok az “álhírek”?

A bevezető feladat feldolgozása közös megbeszéléssel:

- A tanár kivetíti a tananyag első slide-ját (Mein Kampf-Minecraft példacikk).
- Megkérdezi a tanulókat, hogy szerintük valós vagy “kamu” eseményt ír-e le a cikk. A válaszok során eleinte nem árulja el a megoldást, csak kérdez (például: “Miért? Miből gondolod ezt?”). Az indokokat feljegyezheti a táblára.
- Végül megbeszélik a példát (Háttér: Az eredeti videó nem valós, hanem egy paródia. Amennyiben a szövegben van link, érdemes rákattintani, és ellenőrizni az eredeti forrást.).

A bevezető videó feldolgozása kérdésekkel:

- A csoport közösen megnézi a videót.
- Lehetséges ellenőrző kérdések:
 - “Mit jelent az a kifejezés, hogy ‘fake news’”? (Háttér: álhír, de ennél pontosabban: gyűjtőszó, sokféle tartalom jellemzésére használják);
Milyen példákat sorolt fel a videó? (Háttér: kitalált tartalmak; kattintásvádász címmel ellátott tartalmak; áltudományos hírek, egészségügyi tippek; szórakoztató/szatirikus anyagok; csalási kísérletek).
- Ezután a tanár megkérdezi:
 - “Kinek van emléke arról, hogy saját közösségimédia-használata során (Instagram, TikTok stb.) kamuképpel, kamuvideóval találkozott? Ha igen, az melyik típusba tartozott?” ;
 - *Mi a különbség dezinformáció és félretájékoztatás között?* (Háttér: alapvetően a szándékban különböznek. Mindkét esetben hamis információ megosztása történik, de míg a dezinformáció szándékos, a félretájékoztatás esetén nem tudjuk, hogy hamis információt osztunk meg.)

2. FEJEZET

Miért vagyunk fogékonyak az álhírekre?

Otthoni felkészülés a közös, tanórai munkára:

- A tanár megkéri a diákokat, hogy házi feladatként nézzék meg a fejezetet bevezető videót, és oldják meg a gyors és lassú gondolkodáshoz kapcsolódó feladatokat (2-7. diákon található feladatok).

A feladatok és a videó közös, tanórai feldolgozása:

→ A tanórán megbeszéljük a diákok a gyors és lassú gondolkodáshoz kapcsolódó feladatokkal kapcsolatos élményeit, reflexióit. [“Hogy tetszettek ezek a feladatok? Melyikben voltatok sikeresek? Melyik volt a legkönnyebb / legnehezebb?”]

→ A csoport (újra) közösen megnézi a témakört bevezető videót. Felvetések, kérdések: “Foglaljuk össze, mit jelent a gyors és lassú gondolkodás!” (Háttér: lásd a könyvikonra kattintva előhívható Szótár definícióit) ;

- “Szükséges, jó-e általában a gyors gondolkodás, vagy kerüljük el?” (Háttér: nem kell elkerülni, hétköznapi élethelyzetekben vagy veszélyhelyzetben hasznos. A tananyag arra hívja fel a figyelmet, hogy az online “görgetés” közben is gyakran a gyors gondolkodásunk kapcsol be. Ezt erősíti a végtelen üzenőfal, a gyorsan pergő, egymástól független tartalmak, amelyeknek sokszor nehéz felmérni a kontextusát. Emellett nagy az azonnali reagálás kényszere.).
- “Hogyan használják ki ezt azok, akik szándékosan hamis információval céloznak bennünket?” (Háttér: hogy miért teszik ezt, arról később lesz szó. Két alapvető “ártalmas” célról beszélhetünk: a manipulálás lehet politikai-eszmei vagy anyagi célú.).

2. FEJEZET

Hogyan készülnek és terjednek a kamu fotók és videók?

A fejezet tananyagának tanórai megbeszélése:

→ Ennél a fejezetnél azt javasoljuk, hogy a megbeszélés a fejezet önálló feldolgozása után történjen. Mivel ebben a fejezetben nem adunk át bonyolult, új ismereteket, elsősorban a reflexió, a tapasztalatok, meglátások megosztása lehet a közös megbeszélés témája.

→ Fontos kiemelni az eszközök felsorolásán kívül a kontextusukból kiemelt képek, videók tárgyalását is.

→ Elképzelhető az is, hogy ez a megbeszélés a tanulók önálló, kreatív feladatainak bemutatása során történik.

Az egyes fejezetek vagy az egész témakör lezárásához a tanár válogathat az alább javasolt kreatív projektfeladatok közül, vagy saját feladatot is kiadhat:

→ **Infografika, gondolattérkép készítése:** javasolt témák: 1) Álhírek típusai, 2) Kognitív torzítások 3) Fotó- és videomanipuláló eszközök

→ **Figyelemfelhívó plakát készítése:** A tananyag egy-egy gondolatához kapcsolódó, fontos tanácsokat megfogalmazó plakát (például “Vigyázz, kattintás-vadász tartalom!”, “Megerősítési torzítás - Te is bedőlsz neki!”).

→ **Példagyűjtemény készítése:** Egy közös online felületre az egyes témakörhöz kapcsolódó példák gyűjtése (pl. mesterséges intelligencia által készített képek, áltudományos tartalmak, stb.).

→ **Preparált példák:** Egy-egy mintaanyag (pl. kontextusából kiemelt kép, mesterséges intelligencia által generált kép, dezinformációt tartalmazó cikk) megjelenítése és magyarázata, a gyanúra okot adó elemek kiemelésével.

→ **Kreatív feladatok:** például saját “preparált példa” készítése valamelyik MI eszköz felhasználásával (a kép elkészülte után leírjuk azt a szöveges leírást (promptot) is, amely alapján készült, és elemezzük a képet, hogy mennyire tűnik valóságosnak. Akár egy hosszabb képalkotási folyamatot is lejegyezhetünk). Vagy: mémkészítés a tananyag egy-egy fontos üzenetének átadására. Esetleg: fikciós kisfilm készítése egy gyanútlan áldozatról, aki bedől valamilyen dezinformációs technikának.

A feladatok elvégzéséhez segítségül szolgálhatnak az alábbi segédanyagok:

→ **fogalomlista** (a tananyag jobb felső sarkában látható könyv ikonra kattintva),

→ **infografikák** (egyes tananyagok végén letölthető pdf-ek).